

AUDİT 2024, 2 (44), səh. 94-102.
AUDIT 2024, 2 (44), pp. 94-102.
АУДИТ 2024, 2 (44), стр. 94-102.

DOI: 10.59610/bbu2.2024.2.10

Əsədzadə Zaur Ədalət oğlu,
doktorant,
Azərbaycan Kooperasiya Universiteti,
E-mail: zaur.esedzade.1130@gmail.com
© Əsədzadə Z.Ə., 2024

UOT - 338:33

MÜASİR DÖVRDƏ RƏQƏMSAL YANAŞMANIN BİZNES VƏ RƏQABƏT MÜHİTİNƏ TƏSİRİ İSTİQAMƏTLƏRİ (Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun təmsalında)

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi - rəqəmsallaşmanın biznes və rəqabət mühitinə təsirlərini, vəd etdiyi üstünlükləri araşdırmaq, rəqəmsal iqtisadiyyatda biznes və rəqabət mühitinin formalaşması xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmaq, eləcə də rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi ilə əlverişli biznes və rəqabət mühitinin formalaşması istiqamətində təklif və tövsiyələr işləyib hazırlamaqdan ibarətdir.

Tədqiqatın metodologiyası - tədqiqat işinin yerinə yetirilməsi zamanı induksiya, deduksiya, analiz, sintez, müqayisəli təhlil metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - tədqiqat zamanı rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi ilə əlverişli biznes və rəqabət mühitinin formalaşdırılması istiqamətində irəli sürülən təklif və tövsiyələr regionun (Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun) inkişafında, regionda özəl sektorun inkişafında tətbiq edilə bilər.

Tədqiqatın nəticələri - rəqəmsallaşmanın təsirləri izah edilir, rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi ilə əlverişli biznes və rəqabət mühitinin formalaşdırılması yolları tədqiq olunur.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - rəqəmsallaşma, biznes və rəqabət mühiti, regional inkişaf istiqamətində çoxsaylı və genişmiqyaslı araşdırmalar aparılsa da, bu məsələlər kompleks şəkildə ilk dəfədir araşdırılır. Məqalənin sonunda regionda, konkret olaraq Şərqi Zəngəzurdə əlverişli mühitin yaradılması, özəl sektorun inkişafı istiqamətində rəqəmsallaşmanın geniş tətbiqi və infrastruktur təminatının təkmilləşdirilməsi istiqamətində təklif və tövsiyələr verilmişdir.

Açar sözlər: rəqəmsallaşma, biznes mühiti, rəqabət mühiti, infrastruktur təminatı, smart (ağıllı) texnologiyalar, regional inkişaf indeksi.

G İ R İ Ş

Müasir dövrün əsas fərqləndirici xüsusiyyətlərindən biri də internetin, kompüterin cəmiyyət və sənaye həyatına kəskin şəkildə nüfuz etməsidir. Bu günün cəmiyyətini, iqtisadi fəaliyyətini, gündəlik normal həyatını kompütersiz, internetsiz təsəvvür belə etmək olmaz. Bu baxımdan da, hər bir regionun, ərazinin, eləcə də sahənin inkişafının mühüm amillərindən biri də internetə çıxışı, rəqəmsallaşma imkanlarıdır. Ona görə də, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə də əlverişli biznes və rəqabət mühitinin əsas təkanverici qüvvələrindən biri də, məhz rəqəmsallaşmadır. Bu baxımdan da, rəqəmsallaşmanın üstünlüklərindən yararlanmaq hal-hazırda prioritet əhəmiyyət kəsb edir.

AUDİT 2024, 2 (44), səh. 94-102.
AUDIT 2024, 2 (44), pp. 94-102.
АУДИТ 2024, 2 (44), стр. 94-102.

“Metaverse” texnologiyaları və bunun rəqəmsallaşmada iştirakı

Araşdırmalar göstərir ki, biznes proseslərində tətbiq edilən, biznes mühitinə təsir edən geniş tətbiq edilən rəqəmsallaşma texnologiyalarından biri də “Metaverse” texnologiyalarıdır. İnternet üzərində aparılan tədqiqatlardan aydın olur ki, rəqəmsallaşmanın mühüm tərkib elementi olan “Metaverse” texnologiyası müasir dövrdə əlverişli biznes və rəqabət mühitinin əsas komponentlərindən biri kimi çıxış edir. Bu isə, ölkə və ya regional səviyyədə inkişafın təmin olunmasında “Metaverse” texnologiyalarının tətbiqini bir çağırışa çevirir. “Metaverse” texnologiyaları, istifadəçilərin virtual və qarışıq texnologiyalardan istifadə edərək, bir-biri ilə və rəqəmsal obyektlərlə qarşılıqlı əlaqə qura biləcəyi virtual məkandır. Müxtəlif yanaşmaları nəzərə alaraq, “Metaverse” yə fiziki məkanların rəqəmsal təsviri kimi də yanaşmaq olar. Bu texnologiya vasitəsilə, sanki rəqəmsal dünya real dünya ilə birləşir, insanlar, sahibkarlar və virtual obyektlər arasında qarşılıqlı əlaqə yaranır. Rəqəmsallaşmanın geniş yayılmış nümunəsi olan “Metaverse” texnologiyasının əsas məqsədi dünyanın hər yerindən istifadəçiləri birləşdirməklə virtual birlik formalaşdırmaqdır. Bu halda isə virtual ekosistemlərin qarşılıqlı əlaqəsi və inkişafı üçün unikal imkanlar yaranır.

Araşdırmalar göstərir ki, “Metaverse” son vaxtlar texnologiya sənayesində ən aktual mövzulardan biri kimi çox geniş auditoriyanın diqqətini cəlb edir. Xüsusilə, istifadəçilər üçün daha dərin və interaktiv virtual dünyalar yaratmaq istəyən əsas texnologiya şirkətlərinin, sosial platformaların və investorların diqqətini cəlb edir. Bunun nəticəsidir ki, hazırda rəqəmsallaşmaya üstünlük verən, xarici bazarlara, qlobal məkana çıxmaq istəyənlərin “Metaverse” sahəsinə böyük axını mövcuddur. Məhz bunun nəticəsidir ki, bu sahəyə nüfuzlu beynəlxalq şirkətlər ciddi yatırımlar edirlər. Məsələn, “McKinsey” şirkətinin 2021-ci il hesabatına əsasən 2030-cu ilə kimi bu sahənin 5 trilyon ABŞ dolları qədər genişlənməsi gözlənilir. Bu baxımdan da, Şərqi-Zəngəzur iqtisadi rayonunun inkişafında da “Metaverse” texnologiyalarının tətbiqi məqsədəuyğun olardı. Həm də ona görə ki, bu texnologiyaların tətbiqi müasir dövrün çağırışı olmaqla yanaşı, bir sıra üstünlüklər də vəd edir [9; 15, s.20-53; 17; 18; 23].

Belə ki, müasir dövrdə “Metaverse” texnologiyalarının tətbiqi müxtəlif sektorlar üçün bir sıra mühüm üstünlüklər vəd edir. Bu yeniliklər isə rəqəmsal transformasiya dövründə innovativ həllərin daha geniş tətbiqini təşviq edir. Ümumilikdə, “Metaverse” texnologiyasının əsas tətbiq sahələri bir neçə istiqaməti əhatə edir ki, buraya da, ilk növbədə, müasir dövrün başlıca tələbi olan qlobal bazarlara çıxış aid edilə bilər. Belə ki, “Metaverse”nin tətbiqi iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində istifadəçilər üçün yeni imkanlar açır. “Metaverse” bizneslər üçün bazarı genişləndirməklə, onlara daha geniş auditoriyaya çatmağa, daha geniş bazarlara çıxışa imkan verir. Beynəlxalq təcrübədə bizneslər məhsul və xidmətləri satmaq, həmçinin digər ölkələrdən yeni müştəriləri cəlb etmək üçün bu texnologiyadan geniş istifadə edir. Bu isə o deməkdir ki, “Metaverse” texnologiyalarının tətbiqi məhsul və xidmətlərin mübadiləsi üçün qlobal imkanları genişləndirir, yeni virtual bazarlar və ticarət platformaları yaratmaqla rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafını dəstəkləyir [9; 10; 15; 17].

Bundan əlavə, “Metaverse” texnologiyalarının tətbiqi yeni imkanların yaradılması, səmərəliliyin artırılması, xərclərə qənaət, təlim-tədris, satış proseslərinin rəqəmsallaşması, yaradıcı sənaye sahələrinin inkişafı və s. kimi üstünlüklər də vəd edir. “Metaverse” bizneslər üçün yeni imkanlar yaradır. Məhsul və xidmətlərin müştərilərə təqdimatının yeni yollarını tapmağa, müasir tələblərə uyğun inkişaf etdirməyə və müştərilərlə qarşılıqlı əlaqələri dərinləşdirməyə imkan verir. Rəqəmsallaşma məhsulların təqdimatı xərclərinə qənaət etməyə, məhsulları müxtəlif format və görünüşlərdə təqdim etməyə, fasiləsiz təqdimata və s. imkan yaradır. Eyni zamanda, “Metaverse”nin tətbiqi əməliyyatları avtomatlaşdırmağa və müştərilərlə qarşılıqlı əlaqəni intensivləşdirməyə imkan verməklə biznesin səmərəliliyini artırır. Belə texnologiyaların tətbiqi, xərclərin azaldılmasına, eyni

AUDİT 2024, 2 (44), səh. 94-102.

AUDIT 2024, 2 (44), pp. 94-102.

АУДИТ 2024, 2 (44), стр. 94-102.

anda məhsulun daha geniş auditoriyaya təqdim olunmasına şərait yaradır ki, bu da ümumilikdə biznes mühitinin əlverişliliyini yüksəldir, cəlbədiciyini artırır.

Aydındır ki, əlverişli biznes və rəqabət mühitinin mühüm amillərindən biri də daimi olaraq təkmilləşdirilən kadr potensialı, insan resurslarıdır. “Metaverse” texnologiyasının tətbiqi bu istiqamətdə də daha əlverişli hesab edilir. Belə ki, “Metaverse” insanlar arasında ünsiyyət və əlaqəni intensivləşdirir, yaxşılaşdırır, virtual mühitdə daha effektiv qarşılıqlı əlaqə və məlumat mübadiləsinə imkan verir. Nəticədə, qısa zamanda daha çox insanı əhatə etmək və lazımı informasiyanı daha çox insana çatdırmaq mümkün olur. “Metaverse”nin tətbiqi həm də müxtəlif yaşlarda olan kadrlar (insanlar) üçün daha dərin və interaktiv təhsili təşviq edir, buna şərait yaradır. O cümlədən, yeni təlim-tədris metodları və vizuallaşdırılmış təlim platformaları təqdim edir. Bu texnologiya biznesmenlərə virtual görüşlər keçirmək, heç bir xərc çəkmədən müzakirələr aparmaq, birgə qərarlar qəbul etmək, müxtəlif sahələrdə çalışan əməkdaşları eyni zaman kəsiyində təlimə cəlb etmək, müştərilərə birgə xidmət göstərmək kimi imkanlar da yaradır [18; 21; 23].

Təcrübə göstərir ki, rəqəmsallaşmanın tətbiqi yaradıcı sahələrin, yaradıcı mədəniyyət sənayesinin də inkişafına müsbət təsir göstərir. Başqa sözlə desək, “Metaverse”nin tətbiqi ilə yaradıcı mədəniyyət sənayesi sektorunda da yeni yanaşma imkanı formalaşır. Belə ki, regionun incəsənət nümunələri rəqəmsal həllərin dəstəyi ilə vizuallaşdırılmaqla geniş auditoriyaya təqdim oluna bilər. Müasir texnoloji imkanlar region üçün əhəmiyyətli olan müxtəlif incəsənət və əyləncə formaları arasında qarşılıqlı əlaqə imkanları təqdim edir. Bütün bunlar isə sosial-iqtisadi səmərə yaratmaqla, biznes mühitinin cəlbədiciyini yüksəltməklə yanaşı, regionun əhəmiyyətli sahələrinin inkişafına da öz töhfəsini verə bilər [15, s.30-56; 17; 22].

Qeyd edildiyi kimi, “Metaverse” texnologiyasının tətbiqi iqtisadi mühitin müxtəlif sahələrində əhəmiyyətli dəyişikliklərə nail olmaq, biznes və təhsilin səmərəliliyini artırmaq, kommunikasiya və qarşılıqlı əlaqələri rəqəmsalsallaşdırmaq, keyfiyyət yüksəlişinə nail olmaq və s. imkanlar yaradır. Bu baxımdan da, ölkəmizdə, eləcə də ayrı-ayrı regionlarda inkişaf strategiyasının hazırlanması, ölkənin hazırkı regional qeyri-bərabərliklərinin və balanslaşdırılmış inkişaf məqsədlərinin geniş təhlilini tələb edir. Aparılan təhlillər əsasında hərtərəfli strategiya sənədi hazırlamaqla yanaşı, biznes və rəqabət mühitini, eləcə də ümumilikdə inkişafı izləmək və zamanla strateji yanaşmanın effektivliyini qiymətləndirmək, təkmilləşdirmək üçün xüsusi regional inkişaf indeklərinin də daxil edilməsi məqsəda uyğun olardı [21; 23].

Rəqəmsallaşma və regional inkişafın indeksləşdirmə istiqamətləri

Regional inkişaf indeklərinin tətbiqi həm də onunla əsaslandırılır ki, hər bir inkişaf göstəricisi ölçüləbilən bir hala gətirilməlidir. İndekslərin tətbiqi vaxtlı-vaxtında müvafiq qiymətləndirmələrin aparılmasına imkan yaradır ki, bu da zamanında müvafiq təkmilləşdirici addımların atılmasına imkan yaradır. O cümlədən, regional inkişaf indeksi müxtəlif regionların inkişaf səviyyələrini ölçməyə və müqayisə etməyə, lazımı təkmilləşdirici qərarlar qəbul etməyə imkan verir. Hansı ki, bu indeksin əsas komponentlərinə regionun adambaşına düşən ÜDM həcmi, məşğulluq səviyyəsi, sənaye çeşidliliyi, təhsil, səhiyyə, yoxsulluq göstəriciləri, nəqliyyat, kommunal xidmətlər, qonşu regionlarla əlaqə imkanları, lazımı bazarlara çıxışın asanlıqı və s. aid edilə bilər. Bu göstəricilərin hər biri regional inkişaf məqsədlərinə çatmaqda, regionda biznes mühitinin əlverişliliyinin qiymətləndirilməsində, rəqabət imkanlarının ölçülməsində olduqca yüksək əhəmiyyət kəsb edir. O cümlədən, inkişaf və bərabərsizlikləri qiymətləndirmək, vaxtaşırı hər bir region üçün inkişaf indeklərini hesablamaq mümkündür [13; 16; 17].

Bunun üçün vacib məsələlərdən biri lazımı göstəricilərin seçilməsi və göstəricilərin düzgün

AUDİT 2024, 2 (44), səh. 94-102.

AUDIT 2024, 2 (44), pp. 94-102.

АУДИТ 2024, 2 (44), стр. 94-102.

müəyyənləşdirilməsidir. Beynəlxalq təcrübə, həmçinin ölkədə regionların sosial-iqtisadi xüsusiyyətləri və ümumiyyətlə, regional idarəetmə üzrə müxtəlif yanaşmalar nəzərə alınmaqla regional inkişaf indeksinin əsas və alt göstəricilərini aşağıdakı kimi müəyyənləşdirmək məqsədəuyğun olardı. Hansı ki, bu göstəricilər bazar münasibətləri şəraitində sosial-iqtisadi inkişafın lokomotivi olan biznes və rəqabət mühitini dəyərləndirməyə imkan verir. İndeksial hesablamalar üçün beynəlxalq təcrübədə əsas göstəricilərə iqtisadi inkişaf səviyyəsi, məhsuldarlıq, tədqiqat və inkişaf, insan inkişafı, sosial xidmətlərin səviyyəsi, dövlət xidmətlərinin əlçatanlığı, infrastruktur təminatı, ətraf mühitin mühafizəsi, institusional vəziyyət, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə səviyyəsi, relyef və coğrafi məkan kimi göstəricilər aid edilir [16; 20; 22].

Ümumilikdə, yuxarıda qeyd edilən 10-11 istiqamət üzrə sahə indeksinin hər biri bilavasitə müəyyən inkişaf səviyyəsini təqdim edir və birlikdə ümumi indeks müəyyənləşdirir. Hər bir sahə indeksi bir və ya bir neçə əsas göstəriciyə əsaslanan müxtəlif alt indekslərə bölünməklə, ümumilikdə daha detallı məlumatlardan ibarətdir ki, bu da biznes və rəqabət mühiti, inkişaf səviyyəsi haqqında daha müfəssəl məlumatlar əldə etməyə, daha dəqiq qiymətləndirməyə imkan verir. Məsələn, regionun iqtisadi inkişafını adambaşına düşən ÜDM, adambaşına düşən gəlir, o cümlədən, adambaşına düşən şəhər gəliri, adambaşına düşən kənd gəliri, urbanizasiya əmsalı (ümumi əhali sayında şəhər sakinlərinin faizi), region üzrə ümumi məşğulluqda kənd məşğulluğunun xüsusi çəkisi, ümumi məşğulluqda sahibkarlıq fəaliyyəti göstərənlərin xüsusi çəkisi, ümumi məşğulluqda özəl və dövlət sektorlarının xüsusi çəkisi kimi indekslər biznes və rəqabət mühitini, regionun inkişaf səviyyəsini detallı dəyərləndirməyə imkan verir. Təbii ki, müxtəlif istiqamətlər üzrə kapitalın məhsuldarlığı (əlavə dəyərin sənayedə ümumi aktivlərə nisbəti), kapital qoyuluşu əmsalı (sənayedəki aktivlərin mənfəət, vergilər və ödənilən faizlərin cəminə nisbəti) əmək məhsuldarlığı (əlavə dəyər/ümumi məşğulluq), texnoloji inkişaf səviyyəsi (əhaliyə nisbətdə texnoloji işçilərin sayı), innovasiyaya yatırılan investisiyaların həcmi, biznes və ev təsərrüfatları üçün müasir texnologiyanın tətbiq vəziyyəti kimi göstəricilər də biznes və rəqabət mühitini qiymətləndirməyə yardım edər [7; 8, s.134-145; 22].

Aydındır ki, istənilən regionda biznes və rəqabət mühitinin ən vacib göstəricilərindən biri infrastruktur təminatıdır. Hansı ki, bu təminat lazımı bazarlara çıxışı təmin edir, xammal və hazır məhsulların əldə olunması üçün münbit şərait formalaşdırır. Bu baxımdan da, mütəxəssislər biznes və rəqabət mühiti üçün, istənilən regionun inkişafı üçün bazara çıxış imkanlarına, ərazinin infrastrukturla təminatına olduqca ciddi önəm verilməsini tövsiyə edirlər. Eyni zamanda, infrastruktur təminatının tarazlı inkişaf üçün də əhəmiyyətliyi danılmazdır. Başqa sözlə desək, infrastruktur təminatının bütün ərazi üzrə proporsionallığı ümumilikdə tarazlı inkişafa gətirib çıxarır.

Hər bir region üçün, xüsusilə regionlarımızın əksəriyyəti kənd təsərrüfatı üzrə ixtisaslaşdığı, region iqtisadiyyatında aqrar sektor daha çox paya malik olduğu üçün təbii-coğrafi mühit, su və torpaq ehtiyatları, kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahələrinin həcmi, heyvandarlığın inkişafı üçün otlaq sahələri kimi göstəricilər də xüsusi önəm kəsb edir. Konkret olaraq Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunda ayrı-ayrı inzibati rayonların hər biri özünəməxsus spesifik xüsusiyyətlərə və inkişaf potensialına malikdir. Ümumilikdə isə iqtisadi rayonu bitkiçilik və heyvandarlığın inkişafı üçün zəngin və uzun müddətli potensial imkanlara malikdir. Bu baxımdan da, yuxarıda qeyd edilən təbii-coğrafi amillər Şərqi Zəngəzur üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir və iqtisadi rayonun inkişafını xarakterizə edən mühüm göstəricilər kimi qəbul edilməlidir [5, s.117-126; 7; 13, s.97-116].

Bütün bunlarla yanaşı, sadalanan göstəricilərin əldə olunması, toplanması da xüsusi yanaşma tələb edir. Yəni burada da bir ardıcılıq, zaman uyğunluğu seçmək zəruridir. Regionlar, eləcə də

AUDİT 2024, 2 (44), səh. 94-102.

AUDIT 2024, 2 (44), pp. 94-102.

АУДИТ 2024, 2 (44), стр. 94-102.

regionun inzibati əraziləri üzrə və zaman ardıcılığı ilə hər bir göstərici üçün etibarlı mənbələrdən məlumatlar toplanılır. Məlumatların keyfiyyətini təmin etmək üçün düzgünlüyü yoxlanılır, çatışmayan məlumatlar və boşluqları aradan qaldırılır, müvafiq dəqiqləşdirmələr aparılır. Göstəricilərin normallaşdırılması məqsədilə verilənlərə uyğun normallaşdırma metodu seçilir. Bununla bağlı mütəxəssislər daha çox Minimum-Maksimum miqyası ilə, Z-balı ilə normallaşdırılma metodlarını təklif edirlər. Bundan sonra isə, əsas addımlardan biri də hər bir göstəriciyə çəki təyin edilməsi, hər bir göstəricinin nisbi əhəmiyyətinin müəyyənləşdirilməsidir. Bu, ekspert rəyi, maraqlı tərəflərlə məsləhətləşmələr, statistik üsullar vasitəsilə hər bir inzibati ərazi üzrə müəyyən edilir. Ona görə ki, regionlar, ərazilər fərqli potensiala və xüsusiyyətlərə malik olduğu üçün, ərazinin biri üçün daha önəmli olan göstəricini başqa bir ərazi üçün digər göstərici əvəz edə bilər. Belə qiymətləndirmədə ümumi regional yanaşma əldə edilən nəticələrin dəqiqlik ehtimalını azaldır [17; 22; 24].

Ayrı-ayrı inzibati ərazilər üçün göstəricilərin xüsusi çəkirlərindəki dəyişikliklərin ümumi indeksi (ümumi qiymətləndirməyə) necə təsir etdiyini müəyyən etmək üçün həssaslıq təhlili aparılır. İndekslər hesablanarkən ümumiləşdirmə metodundan istifadə etməklə Aqreqasiya üsulunda (məsələn, orta çəkili, həndəsi orta) indeks hesablanır və hər bir region üçün indeksi hesablamaq üçün normallaşdırılmış, ölçülmüş məlumatlardan istifadə edilir. İndekslər hesablandıqdan sonra nəticələri digər mövcud inkişaf indeksləri ilə müqayisə etməklə təsdiq edilir. İndeksin dəqiq və etibarlı olmasını təmin etmək üçün maraqlı tərəflərdən və ekspertlərdən rəylər alınır. Hesablanmış indeks əsasında siyasət nəticələri təhlil edilərək müvafiq tövsiyələr verilir. Ən son məlumatları əks etdirmək üçün indeksin müntəzəm olaraq yenilənməsi təmin edilir və dövrü baxışdan keçirilir. Təqdim edilmiş rəylər və yeni məlumat əsasında müvafiq təkmilləşdirmə addımları atılır.

Araşdırmalar sübut edir ki, regional inkişaf strategiyasının səmərəliliyini vaxtaşırı olaraq qiymətləndirmək və müvafiq təkmilləşdirmələr aparmaq zəruridir. Regional inkişaf strategiyasının dəqiq müəyyən edilmiş məqsədlər, ölçülə bilən göstəricilər və icra planı ilə formalaşdırılması hər bir regionun daha balanslı və ədalətli inkişafına töhfə verə bilər. Bununla belə, yerli maraqlı tərəfləri (icmaları) cəlb etmək və strategiyanı dəyişən şərtlərə və ehtiyaclara davamlı olaraq uyğunlaşdırmaq vacibdir.

Qeyd olunduğu kimi, ölkə üzrə regionların inkişafı indeksinin məqsədi müxtəlif regionların sosial-iqtisadi şəraitinin, biznes və rəqabət mühitinin infrastrukturunun və ümumi rifahının hərtərəfli və kəmiyyət ölçülərini təmin etməkdən ibarətdir. Regional inkişaf indeksinin tətbiqinin əsas faydası isə inkişafa mane olan amillərin aydınlaşdırılması, aradan qaldırılması və tarazlı inkişafın təmin edilməsidir. Hansı ki, bu, ilk növbədə regional uyğunsuzluqların müəyyən edilməsinə kömək olacaqdır. Müvafiq hesablamaların aparılması, təcili diqqət və müdaxiləyə ehtiyacı olan sahələrin prioritetləşdirilməsinə kömək edərək müxtəlif regionlar (ərazilər) üzrə inkişaf fərqlərini aşkara çıxarmağa şərait yaradacaqdır. Digər tərəfdən, aparılan araşdırmalar (qiymətləndirmələr) resursların bölüşdürülməsi, inkişafın planlaşdırılması və regional siyasətlərin həyata keçirilməsi ilə bağlı mükəmməl qərarlar qəbul etmək üçün sübuta əsaslanan vasitə kimi siyasətçilərə xidmət edir. Başqa sözlə desək, aparılan qiymətləndirmələr regionlar arasında fərqlilikləri, geridəqalmaları müəyyən etməklə yanaşı, perspektivlə bağlı daha dəqiq qərarlar qəbul etməyə imkan verir. Təmin edilən iqtisadi artım isə, sosial rifah, infrastrukturun inkişafı və ekoloji davamlılıq baxımından hər bir regionun zamanla müqayisəli irəliləyişini izləməyə şərait yaradır. Bu isə, öz növbəsində, tarazlı regional inkişafı təşviq edir [6, s.88-94; 7; 14;].

Y E K U N

Beləliklə, əlverişli biznes və rəqabət mühitinin formalaşdırılmasında rəqəmsal yanaşmanın, müasir texnologiyaların tətbiqi istiqamətində aparılan araşdırmaların nəticəsi olaraq, Şərqi-Zəngəzur iqtisadi rayonunun sosial-iqtisadi inkişafının stimullaşdırılması, normal həyat səviyyəsinin, əlverişli biznes və rəqabət imkanlarının formalaşdırılmasına yönəlmiş aşağıdakı təklifləri irəli sürmək mümkündür:

– iqtisadi rayonlar, ərazi mövqeyinə uyğun olaraq, ölkənin qlobal və regional miqyasda qoşulduğu meqalayihələrin dəstəkverici qüvvəsinə çevrilməklə özünün daxili iqtisadi inkişafını təmin etməlidir. Məsələn, Ələt terminalı və Orta Dəhlizin imkanlarının Abşeron yarımadasının inkişafına cəlb edilməsi, Şərq-Qərb və Şimal Cənub, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu və s. regional inkişafın təkanverici amilinə çevrilməsi zəruridir;

– şəhərlərin inkişafı və iqtisadi rayonun inkişafı ilə bağlı hədəflər ayrı-ayrılıqda şəhərin və ya kəndin özünəməxsus inkişaf ehtiyacları və problemlərinə uyğun hazırlanmalıdır;

– regionlarda yaşayış imkanlarının, rifah və xidmətlərin səviyyəsinin şəhərlərlə uzlaşdırılmasını təmin etməklə urbanizasiya proseslərinin mülayimləşdirilməsi;

– nisbətən az inkişaf etmiş rayonlarda innovasiyaya əsaslanan regional inkişaf drayverlərinin təyin olunması və “Smart (ağıllı) İxtisaslaşma” strateji yanaşmasının tətbiqi;

– regional inkişaf məqsədlərinin və inkişaf proqramlarının ölkənin makro səviyyədə müəy-yən olunan uzun və orta müddətli iqtisadi hədəfləri ilə daha yaxından uyğunlaşdırılması;

– regional bərabərsizliklərin öyrənilməsinə yönələn nəzəri təhlillərin aparılması və bu sahədə əldə olunan elmi-tədqiqat nəticələrinin regional inkişaf sənədlərinin hazırlanmasında, habelə icra olunan inkişaf proqramlarının təsirinin qiymətləndirilməsində tətbiq edilməsi;

– ən ucqar yaşayış məntəqələrinə qədər lazımı bazarlara daha asan və çevik çıxışı təmin etmək üçün infrastruktur (yollar, körpülər, kommunal xidmətlər, nəqliyyat əlaqələri və s.) təminatının təkmilləşdirilməsi;

– qeyri-neft-qaz sənaye sahələrinin şaxələndirilməsinin təşviqi məqsədilə kənd təsərrüfatı, turizm, texnoloji inkişaf və s. kimi istiqamətlərin dəstəklənməsi, yeni məşğulluq imkanlarının yaradılması və neft sektorundan asılılığın azaldılması;

– turizm potensialından daha səmərəli istifadə məqsədilə regionların unikal mədəni və təbii irsinin təbliğ edilməsi, yeni iş yerləri və iqtisadi imkanlar yaratmaq üçün normal infrastruktur və fəaliyyət mühitinin formalaşdırılması;

– idarəetmə və inzibati islahatların aparılması ilə yanaşı, dövlət-özəl sektor əməkdaşlığının gücləndirilməsi və ictimai nəzarətin təşviq edilməsi.

AUDİT 2024, 2 (44), səh. 94-102.

AUDIT 2024, 2 (44), pp. 94-102.

АУДИТ 2024, 2 (44), стр. 94-102.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. “2018–2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında rəqəmsal ödənişlərin genişləndirilməsi üzrə Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında” - Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 26 sentyabr 2018-ci il tarixli Sərəncamı.

2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycan Respublikasında iqtisadi rayonların yeni bölgüsü haqqında” 07 iyul 2021-ci il tarixli Fərmanı.

3. Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi. Bakı, 2016, 111 səh.

4. Azərbaycan: ölkənin rəqəmsal inkişafı icmalı.

<https://www.adb.org/az/documents/azerbaijan-country-digital-development-overview>

5. Abbasov İ.M., Əliyev T.N. “Qeyri-neft sənayesinin iqtisadiyyatı”. Bakı, Biznes Universiteti, 2018. 267 s.

6. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin 100 illiyinə həsr edilmiş «Rəqabət – dayanıqlı inkişafın mühüm amili kimi» - Beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları. Bakı, Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası, 28 aprel 2023, 180 səh.

7. Əliyev Ə. “Azərbaycanda elektron kommertiya texnologiyalarının tətbiqi və inkişaf etdirilməsi günün tələbidir”.

http://anl.az/down/meqale/azerbaycan/azerbaycan_avqust_2009/88351.htm;

8. Əliyev Ə. “Müəssisələrin rəqabətqabiliyyətliliyinin və dayanıqlılığının rəqəmsal transformasiya texnologiyaları vasitəsi ilə yüksəldilməsi məsələləri”. Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin 100 illiyinə həsr edilmiş “Rəqabət – dayanıqlı inkişafın mühüm amili kimi” - Beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları. Bakı, Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası, 28 aprel 2023, səh.89-99;

9. Fikrətdə F.F., Hacıyeva S.İ. “İşğaldan azad olunan ərazilərimizdə kənd təsərrüfatı sahəsinin bərpa istiqamətləri və istehsal göstəricilərinin proqnozlaşdırılması” // Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı. 2020. №4 (34), s.23-37

10. İbrahimov İ.H. Regionların və işğaldan azad edilmiş ərazilərin inkişaf istiqamətləri. Bakı, 2022. 240 s.

11. İbrahimov İ.H. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə aqrar sahənin perspektiv inkişaf istiqamətləri. Audit jurnalı, 2021, 1 (31), s. 49-59

12. Qasımlı V., Quliyeva G. və b. “Rəqəmsal iqtisadiyyat”. Bakı, ”Azprint” nəşriyyatı, 2023, 262 səh.

13. Muradov Ə.C. “Rəqəmsal iqtisadiyyatda rəqabət siyasətinə “rəqəmsal baxış”. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin 100 illiyinə həsr edilmiş “Rəqabət – dayanıqlı inkişafın mühüm amili kimi” - Beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları. Bakı, Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası, 28 aprel 2023, səh.27-29;

14. Auriga, Digital Transformation: History, Present, and Future Trends. Retrieved June 15, 2017. <https://auriga.com/blog/2016/digital-transformation-historypresent-and-future-trends/>

15. Australian Digital Transformation strategy [Online]. <https://www.dta.gov.au/digital-transformation-strategy>

16. Going digital: An integrated approach to policy making in the digital age. https://www.oecd-ilibrary.org/sites/bb167041-en/1/3/1/index.html?itemId=/content/publication/bb167041-en&_csp_=509e10cb8ea8559b6f9cc53015e8814d&itemIGO=oecd&itemContent Type=book#section-9

17. <https://www.stat.gov.az>

*Zaur Adalat Asadzade,
Ph.D. Student,
Azerbaijan Cooperation University,
E-mail: zaur.esedzade.1130@gmail.com
© Z.A. Asadzade, 2024*

**THE INFLUENCE DIRECTIONS OF DIGITAL APPROACH TO BUSINESS AND
COMPETITIVE ENVIRONMENT IN MODERN TIMES
(on the example of Eastern Zangezur economic region)**

A B S T R A C T

The purpose of the research is to investigate the effects of digitalization on the business and competitive environment, the advantages it promises, clarifying the features of the formation of the business and competitive environment within the digital economy, as well as to develop proposals and recommendations in the direction of the formation of a favorable business and competitive environment with the application of digital technologies.

The methodology of the research - induction, deduction, analysis, synthesis, comparative analysis methods were used during the research work.

The practical importance of the research – the suggestions and recommendations put forward during the research in the direction of forming a favorable business and competitive environment with the application of digital technologies can be applied in the development of the region (Eastern Zangezur economic region) and in the development of the private sector in the region.

The results of the research - the effects of digitalization are explained, the ways of forming a favorable business and competitive environment with the application of digital technologies are explored.

The originality and scientific novelty of the research - although numerous and large-scale studies have been conducted in the direction of digitalization, business and competitive environment, regional development, these issues are being comprehensively investigated for the first time. At the end of the article, proposals and recommendations are given in the direction of creating a favorable environment in the region, specifically in Eastern Zangezur economic region, the wide application of digitalization in the direction of the development of the private sector, and the improvement of infrastructure provision.

Keywords: digitalization, business environment, competitive environment, infrastructure provision, smart technologies, regional development index.

*Асадзаде Заур Адалят оглы,
докторант,
Азербайджанский Университет Кооперации,
E-mail: zaur.esedzade.1130@gmail.com
© Асадзаде З.А., 2024*

НАПРАВЛЕНИЯ ВЛИЯНИЯ ЦИФРОВОГО ПОДХОДА НА БИЗНЕС И КОНКУРЕНТНУЮ СРЕДУ В СОВРЕМЕННУЮ ЭПОХУ (на примере экономического района Восточный Зангезур)

Р Е З Ю М Е

Цель исследования - изучить влияние цифровизации на деловую и конкурентную среду, преимущества, которые она сулит, уточнить особенности формирования деловой и конкурентной среды в условиях цифровой экономики, а также разработать предложения и рекомендации в направлении формирования благоприятной деловой и конкурентной среды с применением цифровых технологий.

Методология исследования - в ходе исследовательской работы использовались методы индукции, дедукции, анализа, синтеза, сравнительного анализа.

Практическая значимость исследования – выдвинутые в ходе исследования предложения и рекомендации в направлении формирования благоприятной деловой и конкурентной среды с применением цифровых технологий могут быть применены в развитии региона (Восточный Зангезурский экономический район) и в развитии частного сектора в регионе.

Результаты исследования - объяснены эффекты цифровизации, исследованы пути формирования благоприятной деловой и конкурентной среды с применением цифровых технологий.

Оригинальность и научная новизна исследования – хотя в направлении цифровизации, деловой и конкурентной среды, регионального развития проведены многочисленные и масштабные исследования, комплексно эти вопросы исследуются впервые. В конце статьи даны предложения и рекомендации в направлении создания благоприятной среды в регионе, конкретно в Восточном Зангезуре, а также широкого применения цифровизации в направлении развития частного сектора, улучшения инфраструктурного обеспечения.

Ключевые слова – цифровизация, бизнес-среда, конкурентная среда, инфраструктурное обеспечение, умные технологии, индекс регионального развития.

*Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
26.01.2024
Təkrar işlənməyə göndərilmişdir:
27.02.2024
Çapa qəbul olunmuşdur: 14.03.2024*

*The date of the admission of the article
to the editorial office: 26.01.2024
Send for reprocessing: 27.02.2024
Accepted for publication: 14.03.2024*

*Дата поступления статьи в
редакцию: 26.01.2024
Отправлено на повторную
обработку: 27.02.2024
Принято к печати: 14.03.2024*